

там выяўлены рад з ромбападобных фігур з парасткамі. У нашым прыкладзе ж выразныя жаночыя фігуры з апушчанымі ўніз рукамі. Падобны ручнік сустраўся нам у царкве в. Прусы Старадарожскага раёна Мінскай вобласці і апісаны ў артыкуле Лабачэўскай [9].

Сустрадаюцца ручнікі, вышытыя сцябліністым швом і гладдзю. Выявы расліннага характару (стылізаванае дрэва жыцця). Падобныя прыклады сустракаліся ў Гарадоцкім і Лёзненскім раёнах.

Чашицікія поцілкі ў большасці чатырохнітовыя двухутковыя. Сустрадаюцца вырабы з сеткавай кампазіцыяй тыпу «дымак», поцілкі з двухбаковым перабарам чорна-чырвоныя, чорна-зялёныя і да т.п. Кампазіцыйнай выразнасцю вылучаюцца двухбаковыя перабіранкі з дывановай кампазіцыяй. Сярод позніх вырабаў вылучаюцца аднабаковыя паліхромныя поцілкі і вышываныя гладдзю ручнікі, наўлечкі і палузорнікі, распаўсюджана гафтаванне і пляценне карункаў.

Паводле палявых даследаванняў РМГА СЭТ 1998 – 2008 гадоў раёнах Падзвіння зараз амаль не займаюцца хатнім рукадзеллем. Хатні выраб тканін эпизадычна існаваў прыкладна да 50 – 60-х гадоў XX стагоддзя. Адбылося гэта па прычыне выцяснення хатніх вырабаў фабрычнымі. Майстрыхі-аматаркі, якія займаліся ткацтвам, спынілі свой занятак па прычыне сталага ўзросту.

Сярод знаходак сустракаюцца тканіны даваеннага вырабу, якія адрознівае сціплая каляровая гама, разнастайнасць тэхнік і асартыменту. Сярод ткацкіх тэхнік, характэрных для рэгіёну, сустракаюцца шматнітовае ткацтва першай паловы XX стагоддзя (4 – 8-нітовыя абрусы, ручнікі, поцілкі), браныя вырабы – ва ўсходняй частцы Падзвіння. Выразную групу складаюць тканіны стараверскай традыцыі (браныя, выбарныя, вышываныя сцябліністым швом). Рэчы другой паловы XX стагоддзя выконваюцца ў тэхніцы папулярнага адна- і двухбаковага пераборнага ткацтва, вышываюцца паліхромнай гладдзю. Знаходкі пасляваеннага часу вырабу ўяўляюць сабой паліхромныя вырабы з пражы часцей фабрычнай вытворчасці. Па позніх вырабах складана прасачыць рэгіянальныя і лакальныя адметнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Винникова, М.Н. Народное узорное ткачество Беларуси конца XIX – начала XX века: автореф. дис. ... канд. искусствовед. / М.Н. Винникова. – Минск, 2001.
2. Фадзеева, В.Я. Беларускі ручнік / В.Я. Фадзеева. – Мінск: Польша, 1994. – 327 с.
3. Лабачэўская, В.А. Повазь часоў – беларускі ручнік / В.А. Лабачэўская. – Мінск: Беларусь, 2002. – 232 с.
4. Віннікава, М.М. Ажурныя тканіны Віцебшчыны / М.М. Віннікава // Помнікі мастацкай культуры Беларусі. Новыя даследаванні: зб. артыкул. / АН БелССР. Ін-т мастацтвазн., этнагр. і фалькл.; пад рэд. С.В. Марцэлева. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – С. 89 – 92.
5. Лабачэўская, В.А. Ручнікі стараабрадцаў з Віцебшчыны / В.А. Лабачэўская // Мастацтва. – 1995. – № 11. – С. 62 – 65; № 12. – С. 40 – 44.
6. Дзядовік, В.М. Традыцыйнае мастацтва вырабу і аздаблення тканінаў Барысаўшчыны: да пастаноўкі праблемы / В.М. Дзядовік // Традыцыйнае ткацтва Міншчыны: матэрыялы аблас. канф., 2001.
7. Лабачэўская, В.А. Рэгіянальныя асаблівасці народных тканін / В.А. Лабачэўская // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / Т.Б. Варфаламеева [і інш.]; склад. Т.Б. Варфаламеева. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – Т. 2: Віцебскае Падзвінне. – 910 с.
8. Лабачэўская, В.А. Вучэбныя ткацкія майстэрні на Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. / В.А. Лабачэўская // Ткацтва: зб. матэрыялаў па беларус. народ. ткацтву / уклад. В.А. Лабачэўская. – Мінск: БелПДК, 1999. – 100 с.
9. Лабачэўская, В. Вандраванне ўзору (аб паходжанні аднаго арнаментальнага матыву ў старадарожскіх пераборных ручніках) / В. Лабачэўская // Традыцыйнае ткацтва Міншчыны: матэрыялы аблас. канф.

ТУРОЎЛЯ Ў СУПРАЦЬСТАЯННІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА І МАСКОЎСКАЙ ДЗЯРЖАВЫ ПАДЧАС ІНФЛЯНЦКАЙ ВАЙНЫ

Ю.Ф. УСЦІНОВІЧ
(*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт*)

Напачатку другой паловы XVI стагоддзя Вялікае княства Літоўскае схілілася да ўдзелу ў Інфлянцкай вайне. Але ўрад не ўлічыў нізкі вайсковы патэнцыял дзяржавы. Асноўныя вайсковыя сілы, паспалітае рушэнне, ужо не адпавядалі запатрабаванням часу, а на ўтрыманне належнай колькасці наймітаў не хапала сродкаў. Таксама менавіта цяпер відавочна праявіўся крызіс ва ўтрыманні і будаўніцтве дзяржаўных умацаванняў. Пакуль ваенныя дзеянні адбываліся не на землях ВКЛ, апошняя з пазначаных акалічнасцяў не аказвала істотнага ўздзеяння на ход вайны. Аднак як толькі тэатр ваенных дзеянняў пашырыўся на межы дзяржавы, гэта пачало аказваць негатыўны ўплыў. Пасля страты Полацка ўрад ВКЛ быў не здольным узвесці неабходную колькасць новых умацаванняў на стратэгічна важных плацдармах. Яскрава гэта дэманструе прыклад з Туроўляй.

Пасля захопу Полацка Іванам IV, маскоўскі і літвінскі бакі па-рознаму інтэрпрэтавалі права ўладарання над усёй Полацкай зямлёй. Маскоўскія ўлады сыходзілі з таго, што з авалоданнем галоўным горадам ваяводства ўсе падпарадкаваныя яму землі павінны перайсці пад іх уладу. Магчыма гэта стала адной з прычынаў, чаму ў першыя гады ўладарання на Падзвінні Масква не ўзводзіла тут новых умацаванняў.

Кіраўніцтва ВКЛ, са свайго боку, працягвала лічыць левабярэжную Полаччыну сваёй тэрыторыяй і ў рэшце рэшт здолела не дапусціць яе пераходу пад поўны кантроль царскіх ваяводаў. Адрозна ж пасля страты Полацка літвінскі бок распачаў будаўніцтва на тэрыторыі Полацкага ваяводства новых умацаванняў. Ніжэй па цяжэнню Дзвіны ад маскоўскага Полацка спешна ўзводзіцца Дзісенскі замак [1, с. 106, 107]. Таксама, у 1563 годзе пачалося будаўніцтва Ульскага замка. Але дадзенае мерапрыемства не было завершана. Разуразумеючы ўсю небяспеку замацавання на ўльскім плацдарме літвінаў, царскія войскі напалі і знішчылі недабудаванае ўмацаванне [2, с. 690]. Узвядзенне літвінскіх фартэцый адбывалася ў 1564 годзе і ў Вароначы [3, с. 100]. У 1566 годзе вялося будаўніцтва ўмацаванняў у Лепелі [4, с. 747].

Але ўвогуле трэба адзначыць, што каб больш-менш выконваць свае функцыі, узвядзення ў ВКЛ на хуткую руку ўмацаванні, патрабавалі далейшай дабудовы. Так, яшчэ нават вясной 1568 года, разам з пасылкай з гаспадарскіх валасцей людзей на ўзвядзенне замка ў Чашніках і правядзення рамонтна-будаўнічых работ на Дрысе, працоўныя сілы адпраўляліся з той жа мэтай да Дзісны, Вароначы і Лепеля [5, с. 251]. Такім чынам, урад ВКЛ распачаў ўзвядзенне ўмацаванняў у Дзісне пасля 1563 года, у Вароначы ў 1564 годзе, у Лепелі ў 1566-м, але не здолеў цалкам завяршыць справу яшчэ да вясны 1568 года.

У гэтым плане параўнацца з магчымасцямі Маскоўскай дзяржавы ў будаўніцтве новых фартэцый ВКЛ не магло. Прычына заключалася ў тым, што сістэму ўзвядзення і ўтрымання дзяржаўных умацаванняў у дзяржаве спасціг крызіс. Ён выкліканы некалькімі прычынамі. Па-першае, накапілася шмат розных змяненняў даўніны, якія прыводзілі да блытаніны ў выкананні мясцовым насельніцтвам абавязкаў на карысць умацаванняў. Па-другое, скарачэннем дзяржаўнага зямельнага фонду, бо памяншаліся паступленні ў скарб і, адпаведна, змяншаліся мажлівасці дзяржавы выдаткоўваць сродкі на свае ўмацаванні. Па-трэцяе, стратай тэрыторый на ўсходніх межах. Паколькі з іх спынялася выкананне ўсялякіх павіннасцяў і службаў на карысць умацаванняў, то ўзнікала патрэба ў павелічэнні датацый з боку дзяржаўнага скарба. Па-чацвёртае, свавольствамі феодалаў, якія, карыстаючыся слабасцю цэнтральнай улады, самавольна спынялі выкананне павіннасцяў на карысць дзяржаўных умацаванняў.

Тым часам, Іван IV з 1563 года паступова нарошчваў ваенную прысутнасць царскіх войскаў на полацкіх і віцебскіх землях. Наступны, 1564, год прынёс для ВКЛ новыя страты – літвіны згубілі замак Азярышча [3, с. 90]. Калі з сярэдзіны 60-х гадоў XVI стагоддзя для Маскоўскай дзяржавы стала відавочным, што ўсё Полацкае ваяводства не прыойдзе цалкам пад яе ўладу, яна распачынае актыўнае будаўніцтва сваіх замкаў у месцах, якія менавіта на той момант становіліся стратэгічна важнымі. Пры іншых межах паміж дзяржавамі будаўніцтва гэтых умацаванняў магло быць немэтазгодным. У выніку ў ліпені 1565 годзе быў пабудаваны Усвяцкі замак, у кастрычніку 1566-га – Ульскі, а ў снежні таго ж года – Сокал [6, с. 351, 353].

Агульную сітуацыю і мажлівасці ВКЛ у фартыфікацыйным супрацьстаянні з Маскоўскай дзяржавай дастаткова паказальна характарызуе рэакцыя ўрадавых колаў на ўзвядзенне ваяводамі Івана IV падчас перамір'я замкаў на Усвяце і на Уле. Ульская крэпасць была ўзвядзена маскоўцамі непасрэдна на землях ВКЛ. Вялікі князь знаходзіўся на той момант у Польшчы і атрымаў звесткі аб новай маскоўскай фартэцыі ад віцебскага ваяводы Станіслава Паца і найвышэйшага гетмана Грыгорыя Хадкевіча толькі на прыканцы жніўня. Гаспадар накіраваў да найбольш аўтарытэтных паноў радных зварот сабрацца ўсім разам і абмеркаваць, што належыць прадпрыняць у сувязі з такім учынкам. Для прыняцця неадкладных захадаў па абароне дзяржавы і супрацьдзеяння маскоўцам радныя паны не знайшлі нічога лепшага акрамя склікання агульнага сойма. Вальны сойм з гэтай нагоды сабраўся ўрэшце толькі ў самым пачатку снежня [4, с. 756]. Але да гэтага часу маскоўскія ваяводы ў кастрычніку паспелі ўжо ўзвесці яшчэ адзін замак у вусці р. Ула і дабудоўвалі Сокал [6, с. 353].

Тэмпы ўзвядзення маскоўцамі замкаў былі значна больш высокімі. Рэальна ацэньваючы магчымасці будаўніцтва ў ВКЛ новых умацаванняў, найвышэйшы гетман Грыгорый Хадкевіч у 1567 годзе адзначаў: «...мы про неготовость свою до будованья такъ поспешни и способни быть не можемъ, яко Московский» [5, с. 180].

Каб хоць якім-небудзь чынам супрацьстаяць узмацненню пазіцый Маскоўскай дзяржавы на Падзвінні, урадавыя колы імкнуліся павялічыць кантынгент найманых атрадаў. Таксама шырокімі вайсковымі і іншымі паўнамоцтвамі былі надзелены кіраўнікі шляхты ў Полацкай зямлі – Баркулаб Корсак і Юры Яноўевіч [3, с. 100]. Але і гэта не магло істотна змяніць становішча, бо наяўныя вайсковыя сілы ВКЛ, якія дзейнічалі на Полаччыне і Віцебшчыне, не ў стане былі захапіць новапабудаваныя маскоўскія фартэцыі. Для правядзення аблогі маскоўскіх замкаў ім не хапала колькасці, артылерыі і адпаведных навываў. Для больш паспяховай арганізацыі процідзеяння войскам Івана IV вясной 1567 года сюды быў накіраваны ў якасці выканаўцы абавязкаў польнага гетмана Раман Сангушка [5, с. 112 – 113].

Адразу ж па сваім з'яўленні на Падзвінні Раман Сангушка распачаў актыўную барацьбу з маскоўскімі сіламі. З перапіскі Рамана Сангушкі з гаспадаром і найвышэйшым гетманам бачна, што яшчэ пачынаючы з сярэдзіны чэрвеня 1567 года, ён неаднаразова прапаноўваў замацавацца ў месцы ўпадзення р. Тураўлянкі ў Дзвіну і пабудаваць тут замак. Па яго меркаванні, пры ўзвядзенні літвамі свайго ўмацавання менавіта тут маскоўскі Ульскі замак акажацца адрэзаным ад паставак з Полацка і падзе сам сабою. Але больш таго, і Полацк апынецца ў цяжкім становішчы. Замацаваўшыся на тураўлянскім плацдарме, можна было б кантраляваць і перасцерагаць спробы маскоўскіх войскаў пашыраць зону свайго ўплыву ў левабярэжнай Полаччыне, ці ўвогуле адваяваць захопленыя тэрыторыі. Раман Сангушка ў рэшце рэшт пераканаў у неабходнасці будаваць у вусці Тураўлянкі замак і Грыгорыя Хадкевіча. Апошні спачатку хоць і пагаджаўся з аргументамі польнага гетмана, але скептычна адзеньваў магчымасці будаўніцтва Тураўлянскага замка з-за недахопу сродкаў. У чаканні моманту калі з гаспадарскага скарбу паступяць грошы і будуць вынайзеныя працоўныя рэсурсы, Раман Сангушка размясціў побач з вусцем Тураўлянкі роты наймітаў. Яны павінны былі перашкодзіць царскім войскам замацавацца на гэтым плацдарме [5, s. 134, 143, 145 – 146, 149 – 151, 154, 160].

Але як раз у 1567 годзе кіраўніцтва ВКЛ планавала перайсці да наступальнай вайны. Зрабіўшы стаўку на яе, урад накіраваў велізарныя грошы на значнае павелічэнне найманага войска. Выдаткоўваць сумы на іншыя вайсковыя патрэбы дзяржаўны скарб быў ужо не ў стане. Аднак менавіта на гэты перыяд прыходзіцца пік суперніцтва паміж Маскоўскай дзяржавай і ВКЛ у будаўніцтве новых замкаў на спрэчных тэрыторыях Падзвіння.

Сітуацыя ў рэшце пагоршылася настолькі, што нават найвышэйшы гетман ВКЛ быў не ў стане дабіцца выдзялення з гаспадарскага скарбу сродкаў на тых вайсковыя выдаткі, якія рабіў сам [5, s. 147]. Грыгорый Хадкевіч, характарызуючы рэчаіснасць у сваім лісце да Рамана Сангушкі адзначаў наступнае: «Який порадок, а дбалость и послушенство на том враде дееть(ся) иж праве яко о господара не дбають и роскозання его не слушають и никоторых речей пристойных чинити не хочуть, то явне бачим. А штож чинить, коли господарь самъ о себе не дбаеть и таковыхъ непослушных скарати не хочеть...» [5, s. 149]. Праз такое становішча Хадкевіч быў вымушаны асабіста пазычаць артылерыю, грошы і закладаць свае маёнткі, каб атрымаць сродкі на вядзенне вайны [5, s. 204, 241].

У наступныя гады сітуацыя з паступленнямі ў гаспадарскі скарб толькі пагаршалася. Відавочна на гэта ўказвае перапіска гетманаў. У 1568 годзе выказванні найвышэйшага гетмана аб існуючай у ВКЛ рэчаіснасці і свайй бездапаможнасці ў дабыванні грошаў на тэрміновыя вайсковыя патрэбы робяцца ўсё больш раздражнёнымі і катэгарычнымі: «Гды колькакъ до Его Королевское Милости... пишу и посылаю о гроши служебным и Казаком, о опатрене тых замковъ будованемъ и живностями, о убежене городишь, тогда ничого иншого от Его Королевское Милости не маю, одно листы отписы, а о гроши укажуть... до поборцев, а поборцы одного гроша, якокъ приехал тут, до мене не несутъ...». У адрас гаспадара Хадкевіч заяўляе: «жадных потреб военных не хочеть починать аж на сойме» [5, s. 247]. Альбо таксама: «Его Королевская Милость вси потребности украинные на мене, яко на осла, да на Вашу Милост (на польнага гетмана) вкладаеть, а чимъ што почать, того ани не вспоминаеть» [5, s. 253].

Тым часам маскавіты не збіраліся спыняцца на дасягнутым і размясціліся на літвінскім гарадзішчы Межава, каб там таксама паставіць замак [4, с. 758]. У красавіку – маі 1567 года да гетмана найвышэйшага даходзілі звесткі, што маскавіты збіраюцца выкарыстаць Улу як плацдарм, для ўзвядзення ўмацаванняў у Сорыцы, Чашніках і Лукомлі, на р. Сары ў міле ад замку Дрысы і пры ўпадзенні р. Свольны ў Дрысу ў трох мілях ад дрысенскай фартэцыі [5, s. 118, 125, 128]. Сама Ула была пабудаваная маскоўцамі, відаць, да пачатку лета, бо аб яе існаванні Грыгорый Хадкевіч узгадвае ў перапісцы з Раманам Сангушкам у лісце, які датуецца 18 чэрвенем [5, s. 134].

У пачатку ліпеня 1567 года Грыгорый Хадкевіч прыйшоў да меркавання, што перш за ўсё трэба ўзводзіць замак у Крывіне. Тут, па першае, правядзенне будаўнічых работ магло быць больш бяспечным ад супрацьдзеяння маскоўскіх войскаў, чым, напрыклад, у Туроўлі. Па другое, будаўніцтва абыйшлося б танней з-за блізкасці лесу і нязначных памераў гарадзішча. Да таго ж князі Сакалінскія абяцалі накіраваць на ўзвядзенне фартэцыі 200 сваіх сялян. Адзначаныя моманты аказаліся вырашальнымі для пераканання Грыгорыя Хадкевіча, які вымушаны быў лічыцца з татальным недахопам сродкаў на вядзенне вайны ў гаспадарскім скарбе. Разам з тым сыходзячы з стратыгічных меркаванняў замак у Крывіне павінен быў мець важнае значэнне, бо прыкрываў Сорыцкае гарадзішча, і Віцебск. Таму Грыгорый Хадкевіч прапаноўваў Раману Сангушку спаліць плецень, які паспелі ўзвесці, на Сорыцы і сканцэнтраваць намаганні на будаўніцтве ўмацавання ў Крывіне [5, s. 150 – 151]. Але яшчэ і ў маі 1568 года гетманы ВКЛ так і не змаглі распачаць будаўніцтва [5, s. 267]. А напачатку верасня найвышэйшы гетман прапаноўваў Раману Сангушку для аховы гарадзішча пакінуць на Крывіне толькі вайсковыя фарміраванні [5, s. 282].

Што датычыцца Тураўлянскага гарадзішча, то найвышэйшы гетман урэшце нават пагаджаўся з Раманам Сангушкам у сваім лісце ад 13 ліпеня 1567 года паслаць на Тураўлю 200 рабочых, якіх раней планавалася выкарыстоўваць на ўзвядзенне ўмацавання ў Крывіне і дадаць да іх яшчэ 100 чалавек. Усе яны накіроўваліся з Магілёва. Таксама з Магілёва не на Крывіна, а на Тураўлю Грыгорый Хадкевіч гато-

вы быў паставіць 300 бочак жыта. Найвышэйшы гетман абяцаў Раману Сангушку прыкласці ўсе намаганні, каб да Тураўлі было адпраўлена харчаванне і з Барысава, якое раней планавалася даставіць у Чашнікі, а па магчымасці, яшчэ выправіць адтуль 100 ці 200 рабочых. Таксама Грыгорый Хадкевіч абяцаў звярнуцца са свайго боку да ўраднага Любашанскай воласці, каб і з яе на будаўнічыя работы было накіравана 200 рабочых [5, s. 159].

Складаным было пытанне з забеспячэннем будучага замка артылерыяй. На першы час Грыгорый Хадкевіч вырашыў накіраваць на Тураўлю адну гармату і дваццаць гакаўніц з Магілёва і дзве гарматы з Лепеля. Разам з агняпальнай зброяй з гэтых месцаў дастаўляўся і порох да яе. Да гэтых трох гармат з бліжэйшых памежных замаку найвышэйшы гетман абяцаў прызначыць двух пушкароў [5, s. 160].

З-за пільнай патрэбы ў артылерыі на Сорыцы і ў Дзісне найвышэйшы гетман не пагадзіўся адтуль пераправіць гарматы. Таксама, ён выказаў сумніў на прапанову Рамана Сангушкі, што можна будзе разлічваць на 500 рабочых ад пана старасты лепельскага і пана Баркулаба Корсака, бо апошнія не закончылі да гэтага часу будаўніцтва замаку на сваіх урадах. Аднак Грыгорый Хадкевіч паабяцаў пасадзейнічаць і ў гэтым пытанні [5, s. 160 – 161].

Праз некалькі дзён Грыгорый Хадкевіч паведамляў Раману Сангушку, што да яго будуць дасланыя яшчэ чатыры гарматы і дзесяць гакаўніц з порыхам кулямі і снарадамі [5, s. 163].

Аднак пабудоваць замак на Тураўлі Раман Сангушка так і не здолеў. Калі раней гаспадар пакідаў пытанне будаўніцтва Тураўлянскага замка на вырашэнне гетманаў, то 13 жніўня выказаў сваё адмоўнае стаўленне да будавання новых умацаванняў на Тураўлі і ў Чашніках. Ён быў перакананы, што перш за ўсё неабходна давесці да канца ўзвядзенне ўжо распачатых будавацца замаку. Таму рабочых з Магілёва гаспадар загадаў накіраваць да Варонача [5, s. 177]. Будаўнічыя работы там не былі цалкам закончанымі яшчэ ў сярэдзіне восені 1568 года [5, s. 299].

Пэўны час Тураўлянскі плацдарм літвінскія войскі ахоўвалі без правадзення істотных работ па іх умацаванні. Пры хранічным недахопе сродкаў на ўзвядзенне новых абарончых аб'ектаў такая практыка прымянялася вайсковым кіраўніцтвам ВКЛ досыць часта і пры ўтрыманні іншых стратэгічна важных гарадзішчаў [5, s. 190 – 191, 246, 248, 282]. У такіх выпадках займаемыя пазіцыі маглі абносіцца ўсяго адным плятнём [5, s. 150]. Толькі такім чынам ВКЛ было здольнае супрацьстаяць і перааказаць планамернаму ўзвядзенню маскоўцамі сваіх новых замаку на стратэгічна важных месцах у межах ВКЛ. Утрымлівацца на такіх гарадзішчах дазвалялі тыя абставіны, што маскоўскія ваяводы не імкнуліся да адкрытых сутычак [1, с. 33], а пасля паразы на Уле пад Чашнікамі ў 1564 годзе увогуле стараліся пазбягаць баявых дзеянняў у полі [3, с. 90].

20 чэрвеня 1567 года адбылася падзея, якая звычайна вызначасца як вялікі поспех літвінскіх войскаў. На чале з Раманам Сангушкам яны разбілі значна пераўзыходзячую па колькасці маскоўскую групоўку войск [3, с. 101]. Але пры гэтым па-за ўвагай застаецца той момант, што галоўнай мэтай канцэнтрацыі царскіх войскаў было даць магчымасць маскоўскаму ваяводзе Ю. Такмакову замацавацца на Сушы. І з гэтай задачай ён паспяхова справіўся. Польны гетман не здолеў выбіць апошняга з вострава. Сангушка не давёў справу да канца не ў малой ступені з-за недахопаў у забеспячэнні войска. Асабліва яму не хапала для правадзення паспяхова аблогі артылерыі [5, s. 174]. Ужо 19 жніўня 1567 года на Сушы былі ўзведзены ўмацаванні, якія Юры Зяноўевіч у данясенні Раману Сангушку назваў замачкам [5, s. 184]. І будаўніцтва хуткімі тэмпамі працягвалася далей. Каб не патрапіць у засаду пры нарыхтоўцы будаўнічага лесу, маскоўскія людзі рабілі гэта кожны раз у новым месцы і заўсёды пад аховай вялікага войска [5, s. 188 – 189]. Ужо ў канцы месяца Грыгорыю Хадкевічу даклалі, што, выкарыстоўваючы Сушу, маскавіты збіраюцца ўзводзіць новыя ўмацаванні, якія павінны будуць супрацьстаяць Лепелю на Добрыцы за Ляднам або ў Долцах [5, s. 207].

З гаспадарскага ліста да Рамана Сангушкі ад 18 мая 1568 года вынікае, што Тураўлю ўрэшце занялі маскоўскія войскі. Тут яны таксама хуткімі тэмпамі распачалі ўзвядзенне абарончых умацаванняў. Гаспадар са свайго боку ў які ўжо раз адклаў пытанне аб рэакцыі ВКЛ на будоўлю маскоўскай Тураўлі і аб іншых вайсковых патрэбах да наступнага сойму [5, s. 258]. Такім чынам, нягледзячы на намаганні Рамана Сангушкі, літвіны вымушаны былі саступіць маскоўцам надзвычай важныя як для абароны, так і для правадзення наступальных кампаній тураўлянскі плацдарм.

Узвядзенне Улы і Сушы дало магчымасць маскавітам распачаць будаўніцтва замаку Краснага і Тураўлі. Склалася небяспечная сітуацыя для Віцебска. Суша пераразала сухапутныя шляхі, якія ішлі ў абыход воднага шляху кантраноемага маскоўскім Полацкам і звязвалі Віцебск з Дзіснай і Рыгай [Archiwum... – Т. VII, s. 170]. А Тураўля значна ўзмацняла становішча самога Полацка. Такім чынам, пасля поспеху ў будаўніцтве Сушы Іван IV пашырыў свой уплыў на спрэчных землях Падзвіння і ў будучым мог разлічваць праз яе праікнуць далей на тэрыторыі ВКЛ.

Такім чынам, Тураўлянскае гарадзішча было надзвычай важным стратэгічным плацдармам для варагуемых бакоў. Маючы тут замак, улады ВКЛ маглі б, як мінімум, значна абмежаваць сферу маскоўскага ўплыву на тэрыторыі Падзвіння. Але для ўзвядзення ўмацаванняў на Тураўлі ў дзяржаўным

скарбе ВКЛ не знайшлося сродкаў. Каб не даць магчымасці замацавацца тут царскім ваяводам, на Тураў-лянскім гарадзішчы пэўны час размяшчаліся атрады ВКЛ. Але пасля ўзвядзення маскоўцамі свайго замка ў Сушы літвіны не здолелі больш утрымлівацца на Тураўлі і саступілі яе маскоўскім ваяводам. Апошнія надзвычай хутка пабудавалі свой замак і значна ўмацавалі гэтым сваё становішча.

ЛІТАРАТУРА

1. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага / падрыхт. А.І. Груша – Мінск: Арты-Фэкс, 2001. – Кніга 44: Кніга запісаў 44 (1559 – 1566). – 229 с.
2. Ткачоў, М. Ульскі замак / М. Ткачоў // Вялікае княства Літоўскае: энцыкл.: у 2 т. – Мінск: БелЭн, 2006. – Т. 2. – 792 с.
3. Янушкевіч, А. Вялікае княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558 – 1570 гг.: манагр. / А. Янушкевіч. – Мінск: Медисонт, 2007. – 356 с.
4. Любавский, М. Литовско-русский сейм / М. Любавский. – М.: Университет. Типогр., 1900. – 850 с.
5. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwow, 1910. – Т. VII. – S. 433.
6. Полное собр. русских летописей / отв. ред. акад. М.Н. Тихомиров. – М., 1965. – Т. 29: Летописец начала царства царя и великого князя Ивана Васильевича. – Александро-Невская летопись. – Лебедевская летопись. – 390 с.

РЭГІЯНАЛЬНЫЯ РЫСЫ ТРАДЫЦЫЙНАЙ АРХІТЭКТУРЫ ЖЫЛЛЯ НА ПАДЗВІННІ (ПА ВЫНІКАХ ПАЛЯВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ «СТУДЭНЦКАГА ЭТНАГРАФІчнаГА ТАВАРЫСТВА»)

Ю. Т. ШАСТАК

(Праектрэстаўрацыя, Мінск)

Прааналізаваны факты, якія былі сабраныя ў выніку даследавання і якія сведчаць пра тое, што на тэрыторыі Падзвіння да цяперашняга часу захаваліся спецыфічныя рысы народнага дойлідства, якія дазваляюць вызначыць даволі выразныя асаблівасці краю ў параўнаўчай характарыстыцы з другімі беларускімі рэгіёнамі. Адначасова можна вылучыць лакальныя адрозненні ў традыцыйнай архітэктурцы паміж паўднёва-заходняй і паўночна-ўсходняй часткамі самога Падзвіння.

Аб'ектам даследавання з'яўляюцца рэгіянальныя рысы традыцыйнай архітэктурцы Падзвіння.

Мэта працы – выяўленне адметных асаблівасцяў народнага дойлідства гісторыка-этнаграфічнага рэгіёну «Падзвінне», вызначэнне мясцовых прыёмаў і спосабаў арганізацыі і аздаблення сядзібы, высвятленне характэрных для рэгіёну рысаў у будаўніцтве. Методыка працы – натурныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі, аналіз літаратурных крыніцаў.

У працэсе жыццядзейнасці чалавек з цягам часу мяняе прыроднае асяроддзе, надаючы яму характар культурнага ландшафту. Культурны ландшафт – гэта паказчык цывілізацыі, культуры гаспадарання, адносінаў да сваёй зямлі і гістарычнай спадчыны. Ён вызначае этнакультурнае аблічча краіны [1, с. 45].

Адно з самых важных месцаў у фарміраванні агульнай карціны культурнага ландшафту займае народнае дойлідства, як яркае адлюстраванне спосабу адаптацыі да пэўнага геаграфічнага і эканамічна-сацыяльнага асяроддзя, а таксама выражэнне этнічных традыцый. Гэта ў сваю чаргу абумовіла унікальнасць асобных канструктыўных і архітэктурна-мастацкіх прыёмаў народнага будаўніцтва ў розных рэгіёнах, дзе лакальныя асаблівасці дойлідства складваліся на працягу стагоддзяў. Разнастайнымі былі прыцыпы арганізацыі вёсак, сядзібаў, заўважна розніліся (пры многіх агульных пунктах) жылыя дамы і гаспадарчыя пабудовы. І хаця на сённяшні дзень назіраецца паўсюдная замена характэрных рэгіянальных рысаў на агульныя па краіне і будаўніцтва без уліку складзеных мясцовых асаблівасцяў, усё яшчэ добра прасочваецца індывідуальнасць кожнага з гісторыка-этнаграфічных рэгіёнаў Беларусі.

У выніку даследавання былі сабраныя і прааналізаваныя факты, якія сведчаць пра тое, што на тэрыторыі Падзвіння да цяперашняга часу захаваліся спецыфічныя рысы народнага дойлідства, якія дазваляюць вызначыць даволі выразныя асаблівасці краю ў параўнаўчай характарыстыцы з другімі беларускімі рэгіёнамі. Адначасова можна вылучыць лакальныя адрозненні ў традыцыйнай архітэктурцы паміж паўднёва-заходняй і паўночна-ўсходняй часткамі самога Падзвіння [2, с. 103 – 106].

Здаўна на Падзвінні пераважалі маладворныя сельскія пасяленні на 3 – 5 сядзібаў, раскіданыя сярод лясных пагоркаў, наблізу рэк і азёр. Мясцовыя жыхары звычайна сяліліся наводшыбе, убаку ад вялікіх дарог з улікам прыстасаванасці да экалагічных умоваў, суседства з вадаёмам і лесам. Сельскія шляхі вызначаліся слабай набігасцю глебы і невыразнымі абрысамі. Паміж невялічкімі вёскамі, хутарамі і асобнымі дварамі вядуць вузкія прасёлкі і сцежкі. Узімку ўзнаўляецца мноства часовых дарог, так званых зімнікаў, што вядуць наўпрост скарочанымі маршрутамі па замерзлых рэках і балотах [1, с. 65].